

відбуватися у таких формах як: здійснення правової допомоги щодо обробки запитів, що надходять від органів, які мають право розслідувати чи переслідувати за корупційні злочини; екстрадиція; надання інформації за власною ініціативою; передача кримінального провадження; проведення спільних розслідувань; використання спеціальних методів розслідування. Вбачається, що такі прописані у розглянутих документах зобов'язання приведуть у дію реальний механізм запобігання та протидії корупції в Україні.

Висновки. Викладений у статті короткий зміст та сутність міжнародних нормативно-правових доку-

ментів здійснює вагомий внесок у діяльність антикорупційної політики держави, однак таким документам мають відповідати і Закони України. Дієвість та ефективність останніх безпосередньо пов'язана із наявністю адміністративних нормативно-правових актів, у яких конкретизовано і встановлено порядок застосування законів. Тому першочерговим заходом і справді дієвим механізмом запобігання та протидії корупції буде урегулювання законодавства України відповідно до міжнародно-правових документів і якісне їх виконання. Одним із прикладів такого урегулювання є прийняття Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України : Стратегія від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 46. – Ст. 2047.
2. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України : Концепція від 21 листопада 2002 року № 228-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 3. – Ст. 12.
3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України : Програма від 18 березня 2004 року № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 31 жовтня 2003 року (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 251-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49.
5. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 10 вересня 2013 року: (офіційний текст). – К. : А.В. ПАЛИВОДА, 2013. – 212 с.
6. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією : Конвенція, Міжнародний документ від 4 листопада 1999 року (ратифікована Законом України від 16 березня 2005 року № 2476-IV) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 16. – Ст. 266.
7. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173) : Конвенція, Міжнародний документ від 27 листопада 1999 року № (ETS 173 (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 252-V) // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 47–48.
8. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 191) : Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 15 травня 2003 року № ETS 191 (ратифікований Законом України від 18 жовтня 2006 року № 253-V) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 498.

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

ADMINISTRATIVE FRAMEWORK CONTROL AND SUPERVISION IN LAND RELATIONS IN UKRAINE

Пахомов В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри судочинства та міжнародного права
Сумського державного університету*

Досліджено сучасний стан адміністративно-правового забезпечення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні. Проаналізовано зміст основних нормативно-правових актів, що закріплюють питання здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні.

Ключові слова: контроль, нагляд, контрольно-наглядова діяльність, адміністративно-правове забезпечення, нормативно-правовий акт, земельні відносини.

Изучено современное состояние административно-правового обеспечения контрольно-надзорной деятельности в сфере земельных отношений в Украине. Дан анализ содержания основных нормативно-правовых актов, регулирующих вопросы реализации контрольно-надзорной деятельности в сфере земельных отношений в Украине.

Ключевые слова: контроль, надзор, контрольно-надзорная деятельность, административно-правовое обеспечение, нормативно-правовой акт, земельные отношения.

The contemporary situation of administrative-legal ensuring of control and supervisory activity in the land relations sphere in Ukraine is considered. The content of main normative-legal act which regulate the control and supervisory activity in the land relations sphere in Ukraine is analyzed.

Key words: control, supervision, control and supervisory activity, administrative-legal ensuring, normative-legal act, land relations.

Актуальність теми. Процес реформування земельних відносин, що відбувається наразі в Україні, окрім розвитку та удосконалення форм і методів державного регулювання, нового формулювання поняття і змісту розпорядження та управління землею та інших нагальних завдань, потребує належного нормативно-правового забезпечення контрольно-наглядової діяльності у даній сфері, що є необхідною складовою забезпечення законності та правопорядку в державі.

Питання здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин розглядалися у працях С. Боголюбова, Д. Бусуйок, Т. Кичилук, В. Курило, М. Климишина, Г. Ларіонова, І. Орехової, О. Світличного, В. Семчика, С. Хом'яченко та ін. Нормативно-правове регулювання діяльності суб'єктів контролю у земельній галузі було предметом дослідження таких вчених, як: Н. Гавриш, Р. Ємець, Ю. Калиніченко, Т. Лісова, О. Нестеренко, С. Слюсаренко, М. Шульга та ін.

В умовах реформування земельних правовідносин в Україні питання адміністративно-правового забезпечення діяльності у сфері земельних відносин потребує постійного перегляду і уточнення, що й зумовлює актуальність даної статті.

Метою статті – дослідження сучасного стану адміністративно-правового забезпечення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні, що передбачає встановлення основних складових нормативної бази регулювання контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин, визначення та аналіз змісту нормативно-правових актів, що закріплюють питання здійснення контролю за використанням і охороною земель в Україні та забезпечення дотримання вимог земельного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Земельне законодавство України, що являє собою систему нормативних актів, які містять у собі норми, спрямовані на регулювання земельних відносин, на відміну від багатьох галузей права, передбачає активне використання правових норм інших галузей права (адміністративного, цивільного, господарського, аграрного тощо), які одночасно належать і до норм земельного права. Так, О. Нестеренко зауважує, що дослідження інституційно-правового забезпечення ефективності використання, відтворення та охорони земель різних категорій засвідчують, що відповідні норми вміщені переважно до актів, які повинні бути визнані як джерелами земельного, так і адміністративного права [1, с. 301-302]. Те ж саме стосується і правового закріплення положень про контрольно-наглядову діяльність у даній сфері. Є очевидним, що адміністративні норми пронизують земельне законодавство, як і природоресурсне та природоохоронне законодавство, вони є основою регулятивних правил у сфері охорони природи. Тому у багатьох випадках досить складно визначити галузеву належність того або іншого правового акту: значна кількість актів є одночасно як земельно-правовими, так і адміністративно-правовими [1, с. 301-302]. Отже, основою

правових засад контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин є адміністративне законодавство, адже переважна більшість правових норм, які регламентують цю діяльність, є саме адміністративно-правовими. Під правовим забезпеченням контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин розуміється уся сукупність законів та підзаконних нормативно-правових актів, у яких закріплені загальні положення здійснення контролю, а також особливості, пов'язані з його суб'єктивним складом, об'єктом, організаційними і процедурними моментами виконання контролю, тощо [2, с. 6].

З метою здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, забезпечення дотримання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, власниками землі та землекористувачами вимог земельного законодавства, ефективної реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель, а також з метою запобігання правопорушенням у сфері земельних відносин та вжиття заходів щодо ліквідації виявлених правопорушень у даній сфері за роки незалежності в Україні було розроблено та прийнято низку нормативно-правових актів, кожен з яких має власні визначені цілі та зміст. Існуючу низку норм права, які у своїй сукупності забезпечують регулювання контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин, у сучасній адміністративно-правовій науці класифікують за різними підставами, як-от:

- характер юридичних норм (імперативні, диспозитивні, процесуальні);
- юридична сила (закони та підзаконні нормативні акти);
- галузь законодавства (конституційні, адміністративні, цивільні та ін.);
- сфера дії (загальні, спеціальні, локальні нормативні акти);
- суб'єкти правотворчості (нормативні акти, прийняті органами державної влади, органами місцевого самоврядування) та ін. [3, с. 346].

Аналізуючи нормативно-правові акти, що складають правову основу контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин, сучасні науковці розподіляють їх, як правило, на окремі групи за субординаційною (або ієрархічною) ознакою, що відбиває їх юридичну силу [2, с.10]. Тож при визначенні правових засад забезпечення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні вважаємо доцільним виходити з такого розуміння законодавства у даній сфері, що охоплює законодавчі та підзаконні акти, а також міжнародні правові документи із зазначених питань. Таким чином, система адміністративно-правового забезпечення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні являє собою узгоджену за змістом і впорядковану відповідно до юридичної сили систему законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів.

Аналіз чинного законодавства України дозволяє визначити, що основними складовими нормативної

бази регулювання контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні є:

- 1) Конституція України;
- 2) Земельний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Податковий кодекс України, інші кодекси та Закони України;
- 3) постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України; постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;
- 4) рішення, накази, роз'яснення та листи центральних органів виконавчої влади України, накази і розпорядження місцевих органів виконавчої влади;
- 5) нормативні акти, що приймаються органами місцевого самоврядування;
- 6) стратегічні документи розвитку сфери земельних відносин (доктрини, програми, концепції та ін.).

Контроль за використанням та охороною земель в Україні базується на конституційних засадах. Зважаючи на виключно важливе значення землі у всіх сферах життєдіяльності України та її народу, Конституція відокремлює землю від інших об'єктів нерухомості і запроваджує принцип її особливої охорони з боку держави [4, ст. 14], спрямований на збереження плодючості землі, підвищення її продуктивності, використання земельних ресурсів у відповідності з їх природним призначенням, недопущення забруднення землі шкідливими для здоров'я людини і тварин елементами тощо. Визнання землі основним національним багатством перетворює діяльність з контролю за використанням і охороною земель на один з пріоритетних напрямків діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування [5, с. 153].

Конституція України надає землевласникам і землекористувачам широкі права для задоволення своїх потреб щодо самостійного господарювання на землі відповідно до закону, гарантує державний захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання та їх рівність перед законом. Водночас, Основний Закон закріплює положення, згідно з якими використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі [4, ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 41]. Це принципове конституційне застереження покладено в основу всього земельного законодавства, воно дублюється у положеннях Земельного кодексу України [6, ст. 1] та розкривається в інших нормативно-правових актах, що регулюють питання державного контролю у сфері земельних відносин.

Другим за значенням стосовно встановлення норм, які регулюють контрольно-наглядову діяльність у сфері земельних відносин, є Земельний кодекс України – базовий нормативно-правовий акт у даній галузі. Земельний кодекс окреслив основні напрями земельної політики держави, встановивши принципи формування земельних відносин при використанні та охороні земель, співвідношення земельного законодавства із законодавством інших галузей права (у тому числі з адміністративним правом), загальні засади регулювання земельних відносин щодо забезпечення права на землю громадян,

юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель, повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування в регулюванні земельних відносин та ін. Глава 32 Кодексу присвячена питанням контролю за використанням та охороною земель. Норми Кодексу, зокрема, встановлюють завдання контролю за використанням та охороною земель, що полягає в забезпеченні додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України [6, ст. 187], а також закріплює такі види контролю у сфері земельних відносин, як: державний, самоврядний та громадський [6, ст. 188-190].

Земельний кодекс України є законодавчою основою для регулювання земельних правовідносин, проте він не охоплює всіх питань, пов'язаних з регулюванням контрольно-наглядової діяльності в даній сфері. Так, питання, пов'язані із притягненням до адміністративної відповідальності за земельні правопорушення, встановлює Кодекс України про адміністративні правопорушення, а визначення розмірів та порядок плати за використання земельних ресурсів, відповідальність платників і контроль за правильністю обчислення і справляння земельного податку – Податковий кодекс України. До кодифікованих нормативно-правових актів, дотримання вимог яких перевіряється під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель, слід також віднести Водний кодекс України та Лісовий кодекс України. Також на сьогоднішній день з метою чіткого регламентування змісту і законодавчого закріплення порядку здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, запобігання правопорушенням у галузі земельних відносин, а також правового забезпечення вжитих заходів щодо усунення виявлених порушень земельного законодавства прийнято цілу низку поточних законів. Серед них слід виділити:

1) загальні закони, що охоплюють контрольно-наглядову діяльність у різних сферах суспільних відносин (серед яких і земельні), зокрема:

– Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», що визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища, а до складових контролю і нагляду у даній галузі відносить використання і охорону земель [7];

– Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», що визначає правові та організаційні засади, принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю). Дія цього Закону поширюється на відносини, пов'язані зі здійсненням державного нагляду (контролю) у сфері земельних відносин [8];

2) закони, що безпосередньо стосуються регулювання питань контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин:

– Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», що визначає правові, економічні та соціальні основи організації державного контролю за використанням та охороною земель, встановлює основні положення щодо забезпечення дотримання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, власниками землі та землекористувачами вимог земельного законодавства, а також механізми реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель [9];

– Закон України «Про охорону земель», що визначає правові, економічні та соціальні основи охорони земель, відносить до форм контролю агрохімічне обстеження ґрунтів, закріплює систему заходів у галузі охорони земель, що містить комплексну систему спостережень; розробку загальнодержавних і регіональних програм використання і охорони земель та ін. [10].

Серед інших законодавчих актів, норми яких стосуються регулювання тих чи інших аспектів контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні, слід виділити Закони України «Про землеустрій», «Про оцінку земель», «Про меліорацію земель», «Про державну експертизу землевпорядної документації», «Про правовий режим земель охоронних зон об'єктів магістральних трубопроводів», «Про мораторій на зміну цільового призначення окремих земельних ділянок рекреаційного призначення в містах та інших населених пунктах» та ін.

Важливою складовою нормативної бази контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин є правові акти, видані Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України, серед яких:

1) Постанови Верховної Ради України: «Про земельну реформу» і «Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі», «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», «Про стан дотримання законодавства України щодо видачі державних актів на право власності на землю, сертифікатів на право на земельну частку (пай) та їх обігу»; «Про дотримання законодавства України щодо виділення в натурі (на місцевості), використання та обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення» та ін.;

2) Укази Президента України: «Про створення єдиної системи державних органів земельних ресурсів» та «Про вдосконалення системи державного управління земельними ресурсами та контролю за їх використанням і охороною», «Про Положення про Державну екологічну інспекцію України», «Про Державну інспекцію сільського господарства України» та ін.;

3) Постанови Кабінету Міністрів України: «Про Державну службу України з питань геодезії, карто-

графії та кадастру» та «Про утворення територіальних органів Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру»; «Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам»; «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності і визначається періодичність здійснення Державною інспекцією сільського господарства планових заходів державного нагляду (контролю)»; «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля»; «Про затвердження Положення про моніторинг земель» та ін.

Регулювання земельних відносин здійснюється також за допомогою нормативно-правових актів спеціально уповноважених органів, які виконують контрольні функції у галузі використання та охорони земель: Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства екології та природних ресурсів України, а також центральних органів виконавчої влади (та їх територіальних органів), діяльність яких спрямовується і координується відповідними міністерствами, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державної інспекції сільського господарства України, Державної екологічної інспекції та ін.; нормативно-правових актів інших центральних органів виконавчої влади, до повноважень яких відноситься регулювання відповідних аспектів контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні, а також розпоряджень і рішень місцевих державних адміністрацій та рішень органів місцевого самоврядування стосовно даних питань, що видаються на основі й на виконання законів та мають ознаку підлеглості щодо постанов Кабінету Міністрів України.

Велике значення для регулювання контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин мають також програми, концепції та інші документи концептуального характеру, в яких визначається загальна стратегія розвитку галузі. Важливими програмними документами щодо регулювання контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин, зокрема, є:

– Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р., що встановлює можливі шляхи і способи вдосконалення системи державного управління у сфері використання і охорони земель, у тому числі й щодо оптимізації форм і заходів контролю у даній сфері, визначає строки її виконання [11];

– Стратегія державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджена Законом України від 21 грудня 2010 р., що визначає основну мету і загальні принципи національної екологічної політики, окреслює її стратегічні завдання, у тому числі й посилення вимог контролю за дотриманням законодавства у сфері раціонального використання та охорони земель [12];

– Концепція Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 р., що передбачає, зокрема, удосконалення процедури проведення моніторингу стану земель з метою поліпшення управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення оперативного реагування органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на виникнення або загрозу виникнення надзвичайних ситуацій та належного контролю за їх розвитком і ліквідацією наслідків [13].

Висновки. Отже, за роки незалежності в Україні було розроблено та прийнято цілу низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення дотримання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, власниками землі та землекористувачами вимог земельного законодавства, а також ефективної реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель. Можна стверджувати, що, в цілому, правове забезпечення контрольно-наглядової діяльності

у сфері земельних відносин відповідає існуючим потребам суспільства і держави. Проте в умовах реформування земельної галузі, що потребує нових форм і методів адміністративно-правового регулювання земельних відносин, можна відзначити достатньо велику кількість аспектів, які вимагають сьогодні свого значного доопрацювання та вдосконалення. У Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року, зазначається, що реалізація державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, і, в тому числі, у сфері охорони земельних відносин, потребує наразі ефективного функціонування системи законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, спрямованого на досягнення національних пріоритетів. Основними вимогами до такого законодавства є його відповідність Конституції України, наближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна, соціальна прийнятність, реалістичність, економічна ефективність [12, п. 4.8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нестеренко О.М. Проблемні питання адміністративно-правового забезпечення законності у сфері земельних відносин / О.М. Нестеренко // Збірник наук. праць Таврійського держ. агротехнологічного ун-ту (економічні науки) [Текст] / Тавр. держ. агротехнол. ун-т, ф-т економіки та бізнесу; за ред. М.Ф. Кропивка. – Мелітополь: ТДАТУ, 2013. – № 2 (22). Т. 6. – 451 с.
2. Ємець Р.О. Адміністративно-правові засади здійснення державного контролю у сфері земельних відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р.О. Ємець; Держ. НДІ МВС України. – Київ, 2011. – 19 с.
3. Большая юридическая энциклопедия / В.В. Аванесян, С.В. Андреева, Е.В. Белякова и др.; оформл. А. Мусина. – М.: Изд-во Эксмо, 2007. – 688 с.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Курило В.І. Державний контроль у сфері земельних ресурсів / В.І. Курило, О.П. Світличний // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Сер. Право. Ч. 1. – 2011. – Вип. 165. – С. 150-155.
6. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
7. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
8. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закону України від 5 квітня 2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 29. – Ст. 389.
9. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закону України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 350.
10. Про охорону земель: Закону України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
11. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р., № 743-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 51. – Ст. 1760.
12. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закону України від 21.12.2010 р., № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.
13. Про схвалення Концепції Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 р., № 992-р // Офіційний вісник України. – 2005. – № 1. – Ст. 40.